

СОДИҚОВА ШИРИН

филология фанлари номзоди, ТДШУ

АЛЛАМБЕРГЕНОВ АНВАР

ўқитувчи, ТДШУ

**Ижодкор бадий изланишларида талқин, таҳлил
ҳамда тасвир ўзига хослиги****Crossref doi: <https://doi.org/10.37547/os/vol-01issue-03-04>**

Аннотация. Ушбу мақолада ўзбек мадери шеърляти, хусусан, бу йўналишининг пешқадам вакилларида бири Гўзал Бегим ижоди ҳақида сўз боради. Шоира ижодидаги ранг баранглик, талқин, таҳлил ва тасвир ўзига хослиги шеърляри таҳлили орқали кўрсатиб берилади. Бетакрор ташибеҳлар, ўҳиатишу қиёсларилардаги оригиналлик, маъно қатламлари яъни кўп маънолилик бир сатр орқали ўнлаб хулосалар чиқаришига имкон берувчи мисралар шеърлардан олинган мисоллар орқали кўрсатиб берилади. Қадимий ва бой, ҳаётий ва фалсафий мушоҳадаларга тўла, бадийят бўёқдорлиги билан тўйинган ўзбек шеърлятининг янги ўзани замонавий мадери шеърлятидаги қолиблашмаган йўсинга эга намуналари ҳақида атрофлича тўхталиб ўтлади. Шунинг билан биргаликда мадерилизм бўйича ўзбек адабиётишунослигида ўз сўзига эга етук олимлар, соҳанинг моҳир мутахассислари тамонидан билдирилган фикрлар иқтибос сифатида келтирилган. Иқтибос тарзида олинган фикрлар шеърлар ва улардан олинган парчалардан чиқариладиган хулосаларни тасдиқлашига ва мустаҳкамлашига хизмат қилади. Мақола якунида таҳлиллардан келиб чиққан ҳолда тегишли хулосалар чиқарилади.

Таянч сўз ва иборалар: Шеър, сўз, оҳанг, мадерилизм, мадери шеърлят, туйғу, руҳият, ўзига хослик, талқин, таҳлил, тасвир.

Аннотация. В данной статье речь идет об узбекской современной поэзии, в частности о творчестве Гузаль Бегим, одной из ведущих представительниц этого направления. Разнообразие, интерпретация, анализ и образность творчества поэта демонстрируются посредством анализа стихотворений. Уникальные метафоры, аналогии и сравнения, смысловые пласты, то есть полисемия, стихи, позволяющие по одной строке сделать десятки умозаключений, проиллюстрированы примерами из стихотворений. В новой сущности узбекской поэзии, наполненной древними и богатыми, жизненными и философскими наблюдениями, насыщенными художественным колоритом, подробно говорилось о нестандартных формах современной поэзии. При этом цитируются мнения, высказанные ведущими учеными и специалистами в области мадерилизма в узбекской литературе. Представления, полученные в виде цитат, служат для подтверждения и подкрепления выводов, сделанных из стихотворений и извлеченных из них отрывков. В конце статьи делаются соответствующие выводы из анализа.

Опорные слова и выражения: Поэма, слово, тон, мадерилизм, современная поэзия, эмоция, психика, оригинальность, интерпретация, анализ, образ.

Abstract. This article deals with Uzbek modern poetry, in particular, the work of Guzal Begim, one of the leading representatives of this trend. The diversity, interpretation, analysis and imagery of the poet's work are demonstrated through the analysis of the poems. Unique metaphors, analogies and comparisons, layers of meaning, that is, polysemy, verses that allow us to draw dozens of conclusions through a single line, are illustrated by examples from poems. The new essence of Uzbek poetry, full of ancient and rich, vital and philosophical observations, saturated with artistic coloring, was discussed in detail about the non-standard forms of modern poetry. At the same time, the opinions expressed by leading scholars and experts in the field of modernism in Uzbek literature are quoted. The ideas obtained in the form of quotations serve to confirm and reinforce the conclusions drawn from the poems and the passages drawn from them. At the end of the article, appropriate conclusions are drawn from the analysis.

Keywords and expressions: Poem, word, tone, modernism, modern poetry, emotion, psyche, originality, interpretation, analysis, image.

Шеър сўз, маъно ва оҳанг ўлчамини ўзгартиради, шеър ижод мантиғи ҳаётий ақидага тенглашади, шеър тасвир руҳияти ифода мустақиллигини бошқаради, шеър кўнгил изхори рух фалсафасини тўлдиради, шеър воқеланган туйғу ҳиссий идрокни ҳосил қилади, шеър тасаввур муқоясаси ҳолатни расмийлаштиради, шеър монологлашган онг диалоглашган

муносабатларни алоқалантиради, шеър таҳлил маърифати талқин давомийлигига қоришиб кетади. Аслида “шеър ичидаги сўз бошқа сўзлар билан мустақкам алоқада – у бошқа сўзга ё тенгланади, ё зидланади, ё тобеланади... маъно сўз сўзга уриштирилганда воқе бўлади”¹. Айнан моҳият яхлитлашуви лирика табиатини белгилайди. Тўғрироғи, рухий кечинма сажиясида нутқ малакаси бадийлашади. Поетик шакл ҳамда ҳаётӣ мазмун уйғунлигида онг марказлашувини ҳисобга олсак, масала залвори ойдинлашади. Шу маънода, тасвир ва ифода бирикувини далолатлаш бевосита эстетик конструкция зиммасига тушади:

Кеча бахт қаршисида
бугун сўл ёнида ўтирдим
эртага ўнг ёнига олар мени бахт².

Ўзбек модерн шеъриятининг пешқадам вақилларидан бири Гўзал Бегим модернча талқинида тасвир руҳияти уч ўлчамга солинади. “Кеча-бугун-ертага” - туйғу замонда зичлашган моҳияти. У ижодкор фитратида рамзлаштирилган мушоҳада яхлитлигини тавсифлайди. Шеърий матнда тимсол маъно ва тасаввурни бир-бирига яқинлаштириши эътироф этилган ҳодиса. “Бахт” тушунчаси қамрови кенг. Алоқалантирилган учлик муносабати (кеча-бугун-ертага) идрок сезгини ҳаракатга келтиради. Шоира нуқтаи назарини ижтимоӣ ва ахлоқӣ мавқе тайин этади. Айнан фалсафа ва поетик тафаккурни уйғунлаштирган ижодкор конструкцияга турфа жиҳатдан ёндашади. Ғоя ўзгарувчанлиги бадий ифода қабариклигини долзарблаштиради. Шунингдек

Булутли кунларни кетяпман алдаб
Қовоғи уюлган деворбанд шодлик
Ёмғирга айланар иссиқлаган вақт
Кўзлари қизарган қадам кундузги¹

Шеър фалсафасидаги мантиқӣ қамров бир чизиқда туташини Гўзал Бегим шеърларида кам учрайдиган ҳолат. Воқенинг мантиқӣ давомийлиги орадаги узликсизлик таминланганлиги ижодкор услубини таминловчи омил бўлиб ҳисобланади. Юқорида келтирилган сатрларни сўзма сўз шарҳлашдан йироқдамиз, лекин умумий маъно тасаввурини ҳосил қилиш учун бу сатрларни умумий тарзда шарҳланишни тақозо этади. “Булутли кунларни кетяпман алдаб” яъни ғам қайғуни, енгаётган лирик қаҳрамон сўзлари бу. “Қовоғи уйилган деворбанд шодлик” шодликка элгувчи йўл машаққати ҳеч гап эмас дийилаётгандек. “Ёмғирга айланар иссиқлаган вақт” шеъриятда ёмғир илҳом тимсоли, илҳом рамзи ҳисобланади, шундай мушкулотлар мени азобга солаётгани йўқ аксинча илҳом бераяпти вақт ўтиши сари қайғулар кўпайиши сари мен илҳомланётирман маъносидаги сатрларни кўришимиз мумкин. Шеър якунидаги сатр негадир мавҳумлик мамлакатидан бери келмаётгандек бизнинг назаримизда “Кўзлари қизарган қадам кундузги” кишини ўйга толдиргучи қайсидир маънода бемаъни шеърнинг бемаъни сатридек туйилади бу жумлалар, аслини олганда асл модерн шеър талаби ва қолипсизлик, қоидасизлик низомига бўйсундирилиб ёзилган шеър.

“Ҳамиша бўлганидек, соддалик оддийлик томон қадам ташлашнинг ўзи бўлмайди модернизм санъатни идрок этиш осон эмас. Бизлар роппа-роса бир аср мобайнида модерн руҳидаги асарлар қуршовида яшаб келаётган бўлсакда, унинг лолу-хайрон услуби моҳиятини ҳали-ҳамон тўлалигича англаб ета олганимиз йўқ. Бу борада мусаввирлар айбдор эмас. ... ижодкор мавжуд воқеликни ўзгартириб ўтирмайди, балки уни яна ҳам қуюқроқ ранглар билан тасвирлайди. Модернизм шу жиҳатдан олганда реализм ўрнини эгаллагани йўқ, аксинча, уни чинакам тўғри йўналишга буриб юборди. Ва бу замонавий

¹ Куронов Д Мутулаа ва идрок машқлари. Т.: Akademnashr, 2013. –Б. 139.

² Гўзал Бегим Мажнунсоат. –Т.: Akademnashr, 2012. – Б.29.

³ Гўзал Бегим Мажнунсоат. –Т.: Akademnashr, 2012. – Б.53.

ижодий услубда ижод қилган ҳар бир даҳо санъаткорнинг асарлари бизларга ўзига хос кутилмаган таъсирини кўрсатди”¹, - дея ёзади файласуф А.Генис.

Аслида шеъриятда асосий нарса туйғу ва ҳиссиётга йўғрилган ҳаётий ҳикмат ифодасини беришдир. Унда воқеалар тасвири ҳиссиёт ифодаси туйғулар самимияти муҳимдир. Самимий лирик сўз ҳатто реал воқелик ҳодисаларига қараганда ҳам инсон руҳиятига кучлироқ таъсир кўрсатиш мумкинлиги психолог олимлар томонидан илмда аллақачон исботланганлиги маълум:

Мен асли, кум эмас қуёшсоатман
Яралганман вақтнинг оқ шеърларидан
Томиримга ўйиб ёзилган сўзни
Ўчириб турибман мунг кулгуч билан¹

Кўп асрлик тарихга эга шеърият ўзининг салобати, вазминлиги билан инсонларни эзгуликка чорлаб, уларни кўнглига йўл топиб келаётганлиги билан алоҳида таъкидлаб айтишга арзигулик мавзудир. Гўзал Бегимнинг юқоридаги сатрларини сўзма сўз шарҳласак талқин, таҳлил ва табдил аро кесишган нуқтани топишга ҳаракат қилсак “Мен асли, кум эмас қуёш соатман” дейди. Тарихга назар ташласак вақтни ўлчаш учун инсоният турли хил усуллардан фойдаланган, мисол учун сояга қараб вақтни аниқлаш, қумсоатга қараб вақтни аниқлаш каби турлари мавжуд бўлган. Буларнинг энг дастлабкиси қуёшсоатдир яъни қуёш нурлари тушиб турадиган жойга соя берувчи жисмни қўйиш ёрдамида вақтни аниқлаганлар, бу вақт ўлчовидан булутли кунларда ва куннинг кеча қисмида ундан фойдаланиш имконийтати бўлмаган. Шундан сўнг вақтни ўлчаш учун турли хил кўринишдаги соатлар ишлаб чиқарилган булар сирасига қумсоат, сувсоат ва ҳакозоларни мисол тариқасида келтириш мумкин. Шоира сатрида “Мен асли, кум эмас қуёш соатман” деганини қуйидаги маъноларда тушинишимиз мумкин бу мисрада бир пайтнинг ўзида уч хил маъно ҳам мангулик ҳам ўткинчилик ҳам ягоналик кўрсатилаётгандек гўё. Қуёш+соат= қуёшсоат қуёш абадиятга дахлдор самовий жисм, соат эса вақт ўлчов бирлиги яъни вақт дегани, вақт эса югрик-ўткинчидир. Яъна бир маъноси қуёшсоат соатларнинг дастлабгиси эканини бошқа турдаги соатлар кашф қилингунга қадар бир неча аср мобайнида унга мурожаат қилинганлиги бизга аён яна шуни ҳам айтиб ўтиш керакки соатларнинг барча хилларини қайта яшаш мумкин лекин қуёшсоатни яшашнинг умуман иложи йўқ. Биз айтмоқчи бўлган учинчи хил маъно оқлик, поклик ва самимийлик яқкалик бирдоналикка негаки қуёш осмон фарзанди, шундай экан у ўзини мумтозликка дахлдор эканини ҳам абадий эканлигини ҳам ва ниҳоят бир донга “аргенал” эканлигини ҳам айнан шу сатри орқали исботламоқчидай, уқтириб ўтмоқчидай бизнинг назаримизда. Шеърнинг кейинги сатрига назар соладиган бўлсак унда олдинги сатрдаги маникийлик давом этади: “Яралганман вақтнинг оқ шеърлариданъ бу сатрни шарҳлаш учун ҳам яна тарихга мурожаат қиламиз. Мумтоз адабиётимизда яъни лирикада ғазаллар аруз вазнида, вақтлар ўтиши натижасида аралаш ҳолда шеърлар бармоқ вазнида, сарбаст шеърини шаклида, оқ шеър шаклида шеърхонларга тақдим этилган. Адабиётдан хабардор кишиларга аёнки бармоқ ҳам сарбаст ҳам қадимийликка дахлдор шеърини ўлчовлардан лекин бугунги кунда аруз вазнида ёки бармоқ вазнида шеър ёзиш урф эмас деган фикрдан мутлақо йироқдамиз, бушунчаки шеърни шарҳлаш учун келтирган мисолимиз холос. “Яралганман вақтнинг оқ шеърларидан” шиддат билан ривожланаётган замонамиз янгиланишни талаб қилмоқда биздан, шунингдек шеъриятимизда ҳам аввалар аруз вазни кейин бармоқ вазни сўнг эса оқ шеър ва ниҳоят модернизм йўналиши яралгани каби, яъни модернизмнинг яралишида оқ шеърни тасири катта эканлиги такидланмоқда. Уни биз сайқалланиш кўрк топиш деб тушинишимиз мумкин, юқоридаги икки мисра орқали ўзини қадимийлик, навқиронлик ва ягоналик мужассамиман дейди. “Томиримга ўйиб ёзилган сўзни” бу сатрни шарҳлашдан олдин томир сўзини яъни бу қон томирими ёки туб илдиз, негиз маъносидаги томирми шуни аниқламоғимиз керак. Агар илдиз негиз маъносидаги томирга моҳият юклайдиган бўлсак “ўйиб ёзилган сўз” нима экан деган ҳақли

¹ Генис А. XX асрнинг етакчи услуби // Жаҳон адабиёти, 2002. 11-сон, 157-158-бетлар.

¹ Гўзал Бегим Мажнунсоат. –Т.: Akademnashr, 2012. – Б.60.

бир савол пайдо бўлади. Бу сўз тириклик, мангулик деган сўз эмасмикан, бундай хулосага келишимизга туртки бўлган омил юқоридаги сатрлар. Балки бу Навоий ҳазратлари айтганидек “ғаройиб кимё” эмасмикан яъни ишқ илдиз томирига ишқ деб ёки тириклик, мангулик деб ёзилган бўлса туб негизим ишқ, мангулик эмасми? Бу сатр ҳам биринчи сатрдаги каби тарихийликни талаб қилади. Нега деганда қуёшсоат давридан бери “томирига ўйиб ёзилган сўз” унга ҳамроҳ эмасми? Агарда қон томирига ўйиб ёзилган сўз ишқ ёки тириклик, мангулик бўлса бунда қонимда, жонимда ишқ ва тириклик, мангулик бор дегани, албатта. Лирик қаҳрамон аввалим ҳам, азалим ҳам ишқ мен ишқни тараннум қилувчиман, бу ишқ мангулик деб ўз фикрини исботламоқчидир балким? “Ўчириб турибман мунгкулгич билан” олдинги сатрлардаги шарҳларга яхшилаб эътибор берган бўлсангиз бу сатрни ўқиб хайрон қолишингиз табиий. Нега энди илдизи ишқ, мангулик ва тириклик бўлган томирларидаги қонидаги нарсаларни ўчиришга уринаяпди нега айнан мунгкулгич билан. Мунг+кулгич=мунгкулгич, хазинлик, маюслик ва ғамгинлик билан қийналган ҳолда ўчиришга уринатапди, ўзини мажбурлаб кулишга ҳам чоғланаётди. Нега ўчирмоқчи у ўзини қадимийман деди мумтозман деди балки шунинг учун ҳам “енди менга ишқни ким қўйибди-ю мангулик нега зарур” демоқчидир. Синовли ҳаётнинг шамолу довулларида, бўронларида чарчади томирларидаги бу сўзни мунг ва кулгич билан яъни қутилаётганига қувонч-у кетаётганига ғашлик бордек дилида. Қайта қайта мурожаат қилаётганимиз тарих зарварақларида неча юз миллионлаб шоирларнинг ҳадсиз ҳисобсиз ижод намуналари битилган булар орасида ИШҚ ҳақидагилари қўлам жихатдан бошқа мавзуларга қараганда анча салмоққа эга. Гўзал Бегим айланиб юрувчи сайёр мавзунини яъни ИШҚ талқинининг ўзига хос тарзда модернча табилини берди биз эса юқоридаги тарзда таҳлил қилдик.

Мусийқийлик, оҳанг, ритм, бўғин, турак, вазн, қофия шеърнинг гўзал ва жозибадор чиқиши учун зарур омиллар бўлиб ҳисобланади. Бугунги ўзбек модерн шеърини маъно ва мазмун қўламдарлигида анъанавий шеърдан қилинмаган ҳолда бутун бир бошли маънони сиқиклик билан уч тўрт сўзда ифодалаш орқали, шеърда тақозо қилинган ва юқорида кўрсатилган унсурларни парчалаб ташлади. Айниқса ҳозирги кунда ўзбек шеърини кенг қулоч ёйиб улгурган модернизм, постмодернизм каби оқимлар бунга кенг имкониятлар яратиб бермоқда. Бугунги шеърят ҳар бир шеърхонни ўз қўнглига яқинлаштирди унинг адоқсиз лабиринтларини пурвиқор чўққиларини, тубсиз теранликларни хусусан ҳар бир қалбнинг нақадар поёнсиз ва серқирра эканлигини акс эттиради. Унинг ҳар бир қирраси олам ҳадислари қадар мураккаб ва жилвагар эканлигини англатади. Ҳар бир шоир ҳар бир ёзувчи боринки ҳар бир санъаткор ўзига хосликка эга бўлгани сингари Гўзал Бегим ҳам ўз созига, ўз овозига, ўз йўналишига эга бўлган ижодкорлардан бири. Унинг қаламига мансуб шеърларни ўқир экансиз ҳаёлингизда аллақандай ғалатиликлар жумбушга келади, лекин бундан сира ажабланишнинг кераги йўқ негаки “модерн шеър ўқувчи онгига муайян мано ташимамайди, унинг кайфиятига турли тамондан тасир ўтказиши ҳолос. Зотан, модернизм моҳиятида ўша “ғалатилик” бор”. Шоиранинг илк тўплами “Сукунат жаранглари” га киритилган “Урғули бўғинлар” рукни остидаги мисраларга эътибор қаратайлик:

СЕН МЕН У
МОҲИЯТ ИЗЛАЙМИЗ
БИР БИРИМИЗДАН¹

Бу мисраларни ўқиб одатий шеър ўқигандай завқ олиш қийин, бироз эринчоқ шеърхон бўлса умуман бош қотириб ўтирмайди ва сен мен у нинг моҳияти очилмасдан қолади. Айнан шулар модернизмга хос хусусиятлардан бири.

СЕН МЕН У (Сен-юрак, мен-ақл, у-ишқ. Сен-орзу, мен-умид, у-армон. Сен-машук, мен-ошиқ, у-рақиб. Сен-худо, мен-банда, у-шайтон. Сен-висол, мен-хижрон, у-рашк. Сен-шеър, мен-қалам, у-илҳом. Сен-ой, мен-қуёш, у-осмон. Сен-ҳаёт, мен-умр, у-ўлим. Сен-ўтмиш, мен-бугун, у-келажак.) Моҳият излаймиз бир биримиздан. Юқорида тақидлаганимиздай

изланаётган моҳият ҳар бир учликда бўлиши мумкин ва ҳар қандай талқин қилиниши мумкин. Сен –илм, мен-толиб, у-мақсад, инсон дунёга келдими ниманидир топади, ниманидир йўқотади, ниманидир излайди шу изланаётган нарса моҳият эмасми? Гўзал Бегимнинг қисқа сатрларда, кенг қўламли қилиб берилган мазмунни тушинган шеърхон ўйлар куршовида қолади ва ўзича “сен мен у” дан моҳият ахтаришга тутинади ва топган пайтида қалбидаги мудраётган туйғулар уйғонгандек бўлади. Зотан шоиранинг бу каби шеърларига мудрок туйғуларни уйғотувчи бонг сифатида қарашимизга асосимиз бор. Кўплар учун Гўзал Бегимнинг бу каби шерлари, умуман модерн руҳида ёзилган шеърларнинг барчаси қандайдир мантиқсиздек туйилади лекин модерннинг ўзи ана шу мантиқсизликда мантиқ яшириш дегани.

Қорачиғимни кўз ёшлар тирнайди
вазифасин унитар юрак
кафтим
фақат кафтим
шарҳлаб турар чизиқларини¹

Кўздан ёш оқиши ҳеч қандай оғриқларсиз амалга ошиши мумкин бўлган жараён эканини ҳисобга олсак “тирнайки” сўзини қўлланишида жиддий бир асос борлигини фаҳимлаймиз. Бу сўз маънони кучайтириш, ҳолатни обрзли тасаввур қилишимизга ёрдам бериш учун қўлланганлигини англаймиз. Демак англашиладики қорачиқларини тирнашга ботинаётган кўз ёшлар оддий кўз ёшлар эмас. У алам изтироб кўз ёши у муҳаббат ва нафират ўртасидаги кўз ёш ҳисобланади. Юракни унитган вазифасини англаш учун олдин юракнинг вазифалари нималардан иборат эканлигини билиб олишимиз зарур бўлади. Юрак бутун организмга қон ҳайдаб турувчи инсон танасидаги марказий аъзолардан бири ҳисобланади. Ундан ташқари юрак мавҳум лекин инсон ҳаётидаги энг муҳим бўлган туйғулар севги, меҳр, муҳаббат каби покиза туйғуларни туйишимизда ёрдам берувчи бош омиллардандир. Кафтдаги шарҳланаётган чизиқлар эса умр йўлимизнинг харитасидир. Тирнаётган кўз ёш, юракнинг унитган вазифаси, шарҳланаётган чизиқлар. Умумий равишда булар ҳаёт қонуниятлари ҳақидаги тушинчалардек бизнинг наздимизда.

Яна азонгача тўлқинлар расми
Яна азонгача йиртиқ сукунат
Яна азонгача томчилар аксим
Яна азонгача азондир ҳикмат

Гўзал Бегим шеърлари марказида қалбан ва ақлан руҳият доимийлигига интилган инсон туради. Унинг ҳар бир ўйи ҳар бир фикри ҳар бир қилажак ҳаракати ана шу инсон руҳиятига монанд ва таалуқли. Тун хасталар ва ошиқлар ҳамроҳи, тун барча нарсаларни яширгувчи хилқат, тун янги кун бошламаси учун замин, тун азонлар дебочаси. Айтилганидек такрор шеърнинг сийқасини чиқариши ёки ўқувчини зериктириши, маънонинг йўқолишига олиб келиши мумкин, лекин бу шеърда бу нарсалар сезилмайди. Гўзал Бегим шеърлятидаги мантиқдан ташқари, мавҳум руҳий кечинмалар тасвирида ўзбек модерн шеърляти ақл билан англаб етишнинг тор имкониятларини кўнгил билан туйиш ҳисобига кенгайтириб бераётганлигининг яққол далилидир. “Яна азонгача” дея тақидланган ҳар мисрадаги маъно мазмунни англаш ва моҳиятини очиш учун биздан кўп “куч” талаб қилинадигандек, бироқ мисраларни қайта қайта ўқиганимизда ундаги мантиқ бизга ўзини “фош” қилади эътибор қилайлик “яна азонгача тўлқинлар расми” кўзлардан тўлиб оқаётган ёш тўлқинни эслатади. “яна азонгача йиртиқ сукунат” нозик ўхшатиш сукунат бўлсаю ўзи йиртиқ бўлса беманиликдай туйилади лекин бунинг акси, тинч ва осуда лекин хотиралар билан бирга, хотиралар сукунатни бузаётгандай. “яна азонгача томчилар аксим” акс нимада кўринишини ўйлаб кўрайлик кўзгуда, сувда, кўзгу томчилашини тасаввур қилолмаймиз, лекин сув томчилайди бу томчилаётган акс

¹ Гўзал Бегим “Сукунат жаранглари” Тошкент, 1998. Б 27

лирик қаҳрамон кўз ёшларидир. “яна азонгача азондир ҳикмат” азон вақти хуш саодат зикрлар, ибодат вақти ихчам ўхшатишлари билан теран маънони англашимиз мумкин.

Муаллиф мусаввирана бўёқлар ёрдамида қисматни сувратлайди. Ҳақиқат ва ёлғон орасидаги кураш (яъни “яна азонгача”) аслида шоира қалбида кечади. Кечинма қамрови ҳамда унинг поетик талқини ижодкор дунёқарашидан озикланади.

Модерн шеър хусусияти ва умумлашма ўртасидаги чамбарчаслик муаммо даражаланишини ҳосил қилади. Биринчидан, туйғу ва онг матний воқеланиши грамматик қонуниятлардан эстетик идрокка ўтади, иккинчидан, ҳиссий илғам ҳамда ақлий тафаккур боғламини сўз маърифати тайин этади, учинчидан, бадий ифодада баён шакли тизими ва адабий-ижодий жузвлар ўзаро тўқнашади, тўртинчидан, талқинда компонентлараро тарихий муқобиллиги ички рақобатга киришади, бешинчидан, тасвирда ўзигахосликни белгилаш учун ижодкор салоҳиятини баҳолаш, олтинчидан, табдилда замонлар ва маконлар бирлигини аниқлаш ва давр ҳамда мавзу юзасидан шарҳлаш

Инсон ҳаёти туганмас сиру синоатларга бой. Ҳар бир киши мавжудлик майдони ўз ҳолича яхлит бир китобдир. Инсон қалби эса мана шу саҳифаларни ёғдулантириб, нурлантириб турувчи мўъжизакор хилқат саналади. Инсон ҳаётини ҳамиша турфа тақдирларга дучор қилувчи қалб моҳияти жуда мураккаб, дунёда эзгулик ва ёвузлик, садоқат ва хиёнат, меҳр ва зулм каби тушунчалар бир-бири билан ёнма-ён яшар экан, инсон қалби ҳаёт мана шу соҳиллари аро ўзини ўзи яратиб, ишғол қилиб, кашф этиб боради. Қалбнинг бу кураш йўлидаги юпанчи, ҳамроҳи фақат шеърият. Шеър ва қалб бир-бирига эгизак тушунчалар. Шоира дунёни англаш учун ўзи билан шеър тилида сўзлашади ва шу туфайли борлигини, ижодий “мен”ини намоён қилади. Дунёда кўнгил билан тиллашиш саодатига эришиш неъматини моддийлаштира олиш салоҳияти фақатгина шоирларга берилган.

Ижодда модернистик тамойил устуворлиги шундаки, шоира ҳодисани поетик идрок этиш билан чекланиб қолмайди, балки унда ижодий ёндошув ҳамда эстетик баҳолаш мезонларини уюштиради. Жорий муносабат тасвир шиддати уйғунлигини таъминлаш баробарида таҳлил тўлақонлигини ҳам далолатлайди. Туртки кескинлиги ёхуд ифода тўқнашуви бадий мақсадни аниқлаштирадиган омил, унда муҳокама табиатини англаш тадқиқ сахнига чиқади. Талқин, таҳлил ҳамда табдилда кечадиган жараён аслида, бир-бирини инкор қилувчи кутблар, (ёки аксинча) теран фалсафагина бу нуқталарни жипслаштиради. Зеро, поетик идрок тизими яхлитлик асосига қурилади, эстетик унсурларнинг зиддиятию уйғунлиги унинг етакчи бадий хусусиятига эврилади. Бинобарин, жанр тақозоси ва нутқ жорийлиги тараққий топаётган ижод табиатини шарҳлайди.

Тасвир ва ифода қатламлари тиғиз жойлашуви, давр, муҳит ва шахс зиддиятлари фалсафий теранлигини ёритиш тамойили шоира ижодида қуйидаги поетик жиҳатлар жамулжамига олиб келади: а) бадий идрок ҳамда публицистик талқин зиддиятини уйғунлаштириш; б) ҳам воқелик солномасини, ҳам қаҳрамон руҳиятини мутаносибликда таҳлилга йўналтириш; в) обективлаштирилмаган тасвир қуюқлиги; г) ривоя моҳияти ўз етакчилик мавқеини йўқотиши. Табиийки, мавжуд ҳолатда нутқ бадий вазифадошлиги ҳам ўлчамини ўзгартиради. Бунинг натижаси ўларок, зиддият ҳамда уйғунлик алоқалантирилган сажияси муҳокама мағзини тайин этади. Муаллиф адабий талқинида инсон (субъектив ибтидо) ва воқелик (объектив интиҳо) тасаввур яхлитлигига эврилади. *Кузатиш(талқин), шарҳлаш(таҳлил) ҳамда баҳолаш (табдил) аро* уйғунлик ижодкор алоҳидалигини белгилайдиган асосий омил.

Гўзал Бегим шеърий матнида кўнгил эрки масаласи ғоят кенг ва рангин қирраларда воқе бўлади. Бадий асар табиати, ижод психологияси, адабий жараён тамойиллари билан омукта кузатилгани боисдан у образлар қатимига, сўз санъаткори тафаккур тарзига, ижодий индивидуаллигига сингдириб юборилади. Айнан ана шу қалбга “мутелик” ошноликка айланиб, ҳамкор-ҳамнафас ҳолатида инсон қувонч-шодликлари ва дард-аламларини ифодалайди: ҳаёт, шахс, жамият ҳақидаги теран мушоҳадалар тусини олади. Сўз санъати намуналари шу тариха қадриятлар мақомига эга бўлади: фалсафий, ахлоқий-маърифий

мазмун-моҳияти билан ижтимоий аҳамият касб этади ҳамда қайта идрокда баҳоланган эстетик ҳодисага айланади.

Мазмун-моҳиятга кўра нафис сўз санъати вужудга келган кўҳна замонлардан бери лирика олам билан одамни бадий-эстетик ўрганишдаги ингичка салоҳияти билан бадий маданиятимиз тарихида салмоқли ўрин тутди. Лирика ҳиссий нафосати, фикрий теранлиги боис, адабиёт бошқа турлари силсиласида нуфузи ўзгача. У олам билан одам юрагини забт этган кечинмалару мушоҳадалар уйғунлигида юзага келган обектив моҳияти билан гўзал. Шу боис, халқимиз маънавий ҳаётини, шахс фикрий-ҳиссий камолотини, миллат ижтимоий-маданий такомилени мукамал лирикаси тасаввур этиш қийин. Шоира шеърлятида ҳам мазкур ёруғ хусусиятлар устувор. Бадий тафаккур табиатидаги сифат ўзгаришлари ўзига хос бадий шакллар ва ифода усуллари хилма-хиллигини тақозо этади. Ҳар бир авлод шоирлари образлар тизими бир-бирига ўхшамаганидек сўз санъаткорлари лирик қаҳрамонлари ҳам ҳар бир шеърда бетакрор йўсинда фикрлайди. Жорий ҳолат ҳар бир ижодкор авлоди бадиият тарихидаги ўзлик қиёфасини белгилаб бериш баробарида, шоирлар индивидуал дунёсини ҳам тайин этади. Олам сир-синоатлари, инсон руҳияти турфа иқлимларини теран идрок этиш борасида ҳам Гўзал Бегим тинимсиз бадий изланишлар олиб бормоқда.

